

11. Lytvynova S. H. *Metodyka vykorystannya tekhnolohiy virtual'noho klasu vchytel'em v orhanizatsiyi indyvidual'noho navchannya uchniv* : avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ped. nauk : spets. 13.00.10 «Informatsiyno-komunikatsiyni tekhnolohiyi v osviti» / S. H. Lytvynova. – K., 2011. – 22 s.
12. Morze N.V. *Yak navchaty vchyteliv, shchob komp'yuterni tekhnolohiyi perestaly buty divom u navchanni?* / N.V. Morze // *Komp'yuter u shkoli ta sim'yi*. – #6 (86). – 2010. – S.10–14.
13. *Natsional'na doktryna rozvytku osvity u KhKhI stolitti* // *Osvita Ukrayiny*. – 2001. – #1. – S. 22–25
14. Podlas'ky Y.H. *Pedahohyka* : v 3–kh kn. Kn. 2. *Teoryya y tekhnolohyy obuchenyya* : ucheb. dlya stud. vuzov / Y.H. Podlas'ky. – M. : Humanytarnyy yzd. tsentr «VLADOS», 2007. – 575 s.
15. *Professyonal'naya pedahohyka* : uchebnyk / pod red. S.Ya. Batisheva, A.M. Novykova. – [3–e yzd., pererab.] – M. : Assotsyatsyya «Professyonal'noe obrazovanye», 2010. – 456 s.
16. Rozhdestvens'ka L.V. *Dnevnyk konferentsyy. 10 shahov ynfomatyzatsyy: pryznak vyrtual'noy uchytel'skoy [Elektronnyy resurs]*. – <http://edugalaxy.intel.ru/index.php?automodule=blog&blogid=8&showentry=3664> – Nazva z ekranu.
17. Fitsula M.M. *Pedahohika: Navchal'nyy posibnyk dlya studentiv vyshchyykh pedahohichnykh zakladiv* / M.M. Fitsula. – K. : Akademiya, 2002. – 528 s.
18. Yahupov V.V. *Pedahohika* : Navchal'nyy posibnyk / V.V. Yahupov. – K. : Lybid', 2002. – 560 s.

УДК 378.09

**Лідія Михайлівна Горшкова,**

кандидат біологічних наук,  
доктор сільськогосподарських наук,  
професор кафедри біології та основ сільського  
господарства Глухівського національного педагогічного  
університету імені Олександра Довженка,  
e-mail: kafbiol@i.ua

**Лариса Володимирівна Коваль,**

асистент кафедри біології та основ сільського  
господарства Глухівського національного педагогічного  
університету імені Олександра Довженка,  
e-mail: flos\_kl@ukr.net

### **ПОЛЬОВА ПРАКТИКА З БІОЛОГІЇ РОСЛИН В АСПЕКТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ**

*У статті наведено короткий ретроспективний огляд становлення компетентісного підходу до навчання, вказано складові професійної компетентності та визначено місце польових практик з біології рослин в особистісно-професійному профілі майбутнього вчителя біології. Через аналіз навчально-предметних компетенцій, що формуються на заняттях з польової практики з ботаніки, фізіології рослин, основ сільського господарства, обґрунтовано необхідність оптимізації процесу їх проведення з урахуванням позицій компетентісного підходу та біопсихологічних особливостей студентського віку.*

*Ключові слова: компетентність, навчально-предметні компетенції, навчально-польова практика, ботаніка, фізіологія рослин.*

**Постановка проблеми.** Ретроспективний погляд на історію розвитку і становлення компетентісного підходу до навчання вказує на його давні філософські корені. Згідно з поглядами філософів для досягнення успіху в будь-якій сфері людської діяльності рівень пізнання, осмислення і практичних дій у ній має бути настільки високим, що стає другою

натурою людини. Болонський процес спрямований на формування саме такого рівня освіти. Приєднання України до Болонського процесу зобов'язує до перегляду наявних навчальних програм, введення у навчальний процес нових методів навчання, створення умов для формування компетентностей, узгоджених з Європейською Системою Кваліфікацій (ЄСК) [1]. Польові практики з біології рослин становлять узагальнювальний курс, зорієнтований на інтегрування набутих теоретичних знань у практичну діяльність майбутнього вчителя біології, конгломерат світоглядних позицій, знань і умінь, забарвлених емоційно. Отже, перегляд і переосмислення наявних програм польових практик з біології рослин, методик проведення занять з польової практики, діагностичних засобів контролю засвоєних знань є актуальним завданням.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Польові практики є невід'ємною частиною навчальних планів і загалом навчального процесу у вищій школі зі спеціальностей біологічного профілю. Як правило, їх розглядають у загальному контексті формування професійної компетентності майбутнього вчителя біології, науковця. Проблеми, пов'язані з організацією та проведенням польових практик, розглядаються в працях дослідників Г. Гордашевської, Л. Титаренко, Ю. Шапрана та ін. [2; 3; 4]. На незамінність польових практик будь-якими іншими видами навчальної діяльності вказує Ю. Шапран, називаючи заняття у польових умовах «методично індивідуальними і практично майже неповторними» [2]. Г. Гордашевська на прикладі польових практик з географії доводить, що «перехід до компетентнісного підходу означає переорієнтацію з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі, у зміщенні акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь і навичок на формування й розвиток у студентів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішних дій у конкретних ситуаціях». Автор наголошує на особливій ролі польових практик у формуванні дослідницької компетентності майбутніх учителів-предметників [3]. Л. Титаренко відносить польові практики до дослідницько-практичної діяльності, акцентує увагу на формуванні екологічної компетентності студентів у процесі проведення польових практик з біології [4].

**Мета статті** полягає у виявленні особливостей проведення польової практики з біології рослин з позицій компетентнісного підходу до навчального процесу у ВНЗ.

**Виклад основного матеріалу.** На думку деяких учених, засновником компетентнісного підходу є «батько всіх наук», давньогрецький учений Аристотель, який вивчав можливі стани людини, зокрема, стан «*atere*» – розвинена й удосконалена сила такого рівня, що стає характерною рисою особистості.

У XVIII столітті філософський аспект поняття компетентність був розвинений українським Сократом Г. Сковородою у його вченні про людину та «сродну працю». Поставивши в центрі своєї філософської системи людину, її реальні потреби й прагнення, він виходив з необхідності озброїти її засобами досягнення щасливого життя, яке має за основу Епікурову вимогу «живи за природою». Цю тезу мислитель уперше в історії української філософії перетворив на вимогу працювати за «сродністю», яка взаємопов'язана з теорією самопізнання і вченням про загальне щастя. Сковорода підходить до ідеї перетворення праці з засобу існування в найпершу природну потребу і найвищу насолоду особистості, адже «сродна» праця, тобто праця за природними нахилами, здібностями визначає життя людини і становить його смисл, духовно збагачує особу і дає можливість їй віднайти свій справжній шлях і своє місце в складній системі суспільних взаємозв'язків і відносин. Мета людини – розвивати те, що вже закладено в ній природою, досягти гармонії згідно зі «сродністю».

У XX столітті широкий світовий інтерес до вивчення компетентності був пов'язаний із запуском штучного супутника Землі СРСР у 1957 році. Американська система освіти була розкритикована, зокрема резонансною стала праця А. Трейса «What Ivan knows that Johny doesn't», почались активні пошуки нових підходів у освіті. Вважають, що компетентнісний підхід зародився у США, і однією з перших публікацій, що «відкрила» цю проблематику, була стаття D. McClelland «Тестувати компетентність, а не інтелект». Згодом, починаючи з

1986 року, концепція компетентнісно-орієнтованої освіти була покладена в основу створення національної системи кваліфікаційних стандартів у Великобританії.

Інтерес до проблеми досліджень компетентностей загалом виникав у кризові періоди розвитку суспільства. У ХХ столітті, що характеризується як стрімким розвитком науки і техніки, так і кризовими станами у культурі, економіці, суспільних відносинах, виокремлюють такі етапи розвитку і становлення компетентнісно-орієнтованого підходу до навчання [5]:

1) 60-70-ті роки ХХ ст. – поява понять «компетентність», «компетенція» у науково-педагогічній літературі як результативно-діяльнісної характеристики освіти. Розгляд навчальної діяльності людини, що традиційно полягає у засвоєнні знань, умінь і навичок, виявляється недостатнім у мінливих умовах сучасного суспільства. Поняття «компетенції» та «компетентності» значно ширші за поняття «знання, уміння, навички», тому що охоплюють ряд особистісних якостей людини: спрямованість особистості (мотивацію); здібності до подолання стереотипів, принциповість, гнучкість мислення; самостійність, здатність до самостійного прийняття рішень, ініціативність, цілеспрямованість, вольові якості.

Навчальну діяльність диференціюють на сукупність певних дій, операцій, виконання яких потребує осмислення, усвідомлення потреби як для суспільства загалом, так і для конкретної особистості зокрема. Нині людину розглядають як особистість, котра активно розвивається протягом усього життя на основі набутих життєвих «ключових» і галузевих компетентностей, що забезпечують рівень її успішності у професійній діяльності і суспільному існуванні.

2) 1970-90-ті роки ХХ ст. – створення переліку ключових компетенцій, компетентностей, розгляд поняття «компетентність» через призму категорій «готовності», «здатності», «впевненості», «відповідальності» людини. У фундаментальній роботі Д.Равена «Компетентність у сучасному суспільстві» представлено розгорнуте тлумачення поняття «компетентність», наводиться перелік 39 компетентностей, серед яких – здатність працювати самостійно без постійного керівництва; здатність брати на себе відповідальність за власною ініціативою; здатність виявляти ініціативу, не питаючи інших, чи варто це робити; готовність помічати проблеми та шукати шляхи їх вирішення [6];

3) кінець 80-х р. – початок 90-х рр. ХХ ст. – визначення компонентів компетентнісно-орієнтованого навчання: когнітивного (знанневого), аксіологічного (ціннісного), праксеологічного (практичного) та побудова ієрархічної структури компетентностей шляхом уведення трьох основних рівнів:

– ключові компетентності, що включають соціальні аспекти життєдіяльності, здатність здійснювати складні поліфункціональні, полікультурні види діяльності, ефективно розв'язувати індивідуальні та соціальні проблеми;

– загальногалузеві, що включають здатність особистості до орієнтації у системі виробничо-суспільних відносин на основі набутих протягом навчання у закладах освіти знань і умінь щодо трудової діяльності у межах певної галузі суспільного виробництва;

– предметні – результат засвоєння знань із конкретного предмета, навчальної дисципліни у межах конкретного навчального закладу.

4) кінець 90-х р. ХХ ст. – початок ХХІ ст. – науково-педагогічні дослідження різноманітних аспектів компетентнісного навчання, подальший розвиток науково-поняттєвого апарату проблеми. Диференціація компетентностей згідно з професійними вимогами працівників різних галузей виробництва, менеджменту тощо, вивчення їх ролі у формуванні компетентної особистості.

Як відомо, професійна компетентність учителя біології характеризується ємністю і охоплює низку складових компетентностей. Так, *навчальна компетентність* – це інтелектуальний розвиток особистості, здатність до різних форм навчання протягом усього життя. *Соціальна компетентність* вказує на вміння адаптуватись у соціумі і використовувати набуті знання, досвід у суспільстві, впливати на перебіг його розвитку. *Загальнопредметна*

*компетентність* стосується обізнаності з предметів гуманітарного, математично-технічного циклів. *Предметно-біологічна* компетентність пов'язана із засвоєнням базових знань із біологічних, хімічних, географічних наук. *Екологічна компетентність* – це обізнаність з проблем захисту та збереження довкілля. *Загальнокультурна компетентність* містить у своїй структурі оволодіння не лише загальнокультурними цінностями, але й методологією науки як складовою культури людства. *Інформаційна компетентність* полягає у вмінні користуватись інформаційно-комунікаційними технологіями, здатності здобувати необхідну інформацію з різних джерел. *Економічна компетентність* уможливує чітке планування, розрахунок, застосування продуктів навчальної й науково-дослідницької роботи. *Комунікативна компетентність* передбачає досконале володіння науковою лексикою, вміння спілкуватись на всіх рівнях, доводити до відома результати власних досліджень, проводити наукові дискусії, аргументувати й переконливо відстоювати свої ідеї, позиції [7, с. 11–13].

У загальному профілі учителя біології польові практики, як правило, розглядаються у складі предметно-біологічної компетентності. Таким чином, протягом занять з польової практики студент має опанувати певні навчально-предметні компетенції.

За Л. С. Виготським, навчальний процес постає як модель функціонального розвитку особистості [8]. Цей розвиток проявляється через компетенції. Компетенція – позитивне новоутворення, що набувається шляхом присвоєння культурного зразка через систему дій у результаті навчання та життєвого досвіду тих, що навчається. Формування компетенцій здійснюється через проходження трьох рівнів навчання. Перший рівень розвитку (репродуктивний) – вміння повторити культурний зразок, передбачає дію з уже заданими параметрами, відомими алгоритмами, роботу зі стереотипним завданням. Другий рівень (рефлексивний) – освоєння культурного зразка через розуміння сутнісних відносин того чи іншого явища, передбачає дії на розуміння. Третій рівень (функціональний) – оволодіння культурним зразком через орієнтацію в смисловому полі явища або процесу, що вивчається, бачити кілька способів вирішення поставленої проблеми та вміння обирати найбільш ефективні з них.

Відомо, що студентський вік (17–23 роки) характеризується найбільш сприятливими умовами для психологічного, біологічного і соціального розвитку особистості. Для цього вікового періоду характерними є найвища продуктивність пам'яті, реакції, пластичність у формуванні навичок. В особистості на даному етапі домінують становлення характеру та інтелекту. Студентський вік є сенситивним періодом для розвитку основних соціогенних можливостей. Активно розвиваються морально-ціннісні й естетичні почуття, освоюються соціальні ролі: громадянські, професійні, економічні, сімейні. Формуються і закріплюються схильності, інтереси. Визначаються життєві цілі й прагнення. Досягається високий рівень розвитку фізичних та інтелектуальних сил, активно зростають творчі можливості, збагачується емоційно-чуттєвий зміст. Саме у студентському віці відбувається перегляд ціннісно-духовних категорій, аксіологічна переорієнтація. Посилюється усвідомленість, об'єктивна позитивізація мотивів поведінки. Формуються і зміцнюються позитивні особистісні риси – відповідальність, почуття обов'язку, цілеспрямованість, наполегливість, самостійність, уміння керувати своїми почуттями, бажаннями, схильностями.

Вказані біологічні й психологічні особливості студентського віку зобов'язують працівників вищої школи до створення особливого педагогічного середовища, сприятливого для введення в дію механізму формування особистісно-професійного профілю фахівця з метою отримання найвищого (найрозвиненішого) рівня, пов'язаного зі здатністю до творчо-пошукової і науково-дослідної роботи [7, с. 30–31].

Відомо, що в процесі навчання розрізняють наукову-дослідну діяльність, що має об'єктивну наукову новизну, і навчально-дослідну діяльність, що характеризується суб'єктивною науковою новизною. Такий підхід дає можливість значно розширити коло тематики навчально-дослідних робіт студентів, зокрема, під час проходження польових практик.

Отже, комплексним завданням для викладача під час проведення польових практик з біології рослин є багатоцільове заняття, де, перш за все, відбувається індикація «сродності праці». Саме під час екскурсійних виїздів, виконуючи завдання в умовах природи, студенти мають можливість відчувати у собі «той самий поклик серця», що свідчитиме про правильність обраного шляху. По-друге, студент опановує низку предметних компетенцій. Формулювання завдань на заняттях з польової практики має обов'язково передбачати поступовий трирівневий процес формування навчально-предметних компетенцій. Повне успішне виконання завдань сприяє подальшому розвитку ключових та загальногалузевих компетенцій. Таким чином, польові практики – крок до стану «атере» в обраній галузі.

У навчальних планах базовою навчальною дисципліною з біології рослин є ботаніка, предметом вивчення якої є рослинні організми на всіх рівнях організації та їх різноманітні властивості: зовнішня та внутрішня будова, хімічний склад, обмін речовин, історичний та індивідуальний розвиток, а також географічне поширення, флористичне і ценотичне різноманіття, їх охорона. Метою викладання навчальної дисципліни є формування у майбутніх учителів необхідного рівня знань про мікро- та макроструктуру рослинних організмів, про таксономічні одиниці, сучасну систему органічного світу; особливостей будови, розвитку, розмноження, філогенетичного походження та поширення різних систематичних груп рослин; набуття студентами вмінь та практичних навичок догляду за рослинами, визначення рослин за допомогою визначників, проведення флористичних та геоботанічних досліджень; а також виховання майбутніх учителів біології з активною життєвою позицією в плані природоохоронної діяльності.

Згідно з вимогами галузевих стандартів вищої освіти ботаніка як класична, базова біологічна наука є вихідною навчальною дисципліною; закладає теоретичні основи та є підґрунтям у підготовці майбутніх учителів біології для вивчення фізіології рослин, екології рослин, біогеографії, основ сільського господарства.

*Польова практика з ботаніки.* На аудиторних лабораторних заняттях студенти ознайомлюються з методикою проведення анатомо-морфологічних досліджень та мікроскопічною технікою. На заняттях з польової практики – з елементами польових флористичних та геоботанічних досліджень. Навчально-польова практика з ботаніки для студентів факультету природничої і фізико-математичної освіти напряму підготовки «Біологія» передбачається навчальними планами на I та II курсах.

Метою проведення польової практики є підвищення рівня компетентності студентів-біологів з практичних видів діяльності у сфері ботанічної науки. На I курсі польова практика з ботаніки проводиться за сезонним принципом з метою набуття студентами навичок проведення сезонних екскурсій, фенологічних спостережень, вивчення особливостей будови рослин різних екологічних груп. Навчально-польова практика з ботаніки складається із екскурсій, роботи в лабораторії та самостійної роботи студентів.

Об'єктом спостережень і досліджень під час польової практики з ботаніки є:

- особливості морфологічної та анатомічної будови рослин різних екологічних груп щодо зволоження, освітлення, типу ґрунту, температурного режиму;
- фенологічні фази рослин: розпускання бруньок, облистіння, цвітіння, плодоношення тощо, їх кореляційні зв'язки з іншими природними явищами місцевості та виявлення феносигналів;
- види рослин та їх біоекологічні особливості за типами вегетації (літньоозелені, літньозимовозелені, зимовозелені, ранньоквітучі тощо);
- життєві форми рослин за І. Г. Серебряковим та К. Раункієром;
- сукупність видів рослин певної території (флори);
- рослинні угруповання (фітоценози) різних типів луків, боліт, лісів;
- інтродукція та акліматизація рослин.

На заняттях з польової практики на I курсі студенти повинні опанувати низку навчально-предметних компетенцій:

- навчитися найпростішого способу консервації і гербаризації рослин;
- навчитися ботанічно грамотно описувати рослини і оволодіти вмінням безпомилково визначати рослини, які належать до нескладних у систематичному відношенні груп;
- набути навичок польових спостережень за ростом, розвитком, цвітінням, запиленням і розмноженням рослин;
- навчитися відображати спостереження в малюнках, схемах, фотографіях, таблицях і описах;
- отримати початкову флористичну підготовку і навчитися впевнено розрізняти в природній обстановці найбільш характерні для району польової практики види рослин (100 – 120 видів);
- навчитися розрізняти і зіставляти матеріали власних спостережень і робити з них висновки;
- навчитися пов'язувати свої спостереження з вимогами шкільного курсу ботаніки, відповідно добираючи колекції і готуючи звіти про спостереження;
- навчитися організовувати і проводити екскурсії в природу.

Польова практика з ботаніки на II курсі проводиться після закінчення лекційно-лабораторного періоду, складання екзамену і має геоботанічний напрям. Під час практики студенти ознайомлюються з рослинним покривом у районі польової практики; вивчають рослинні угруповання за їх складом, структурою, закономірностями розміщення і використання; виявляють закономірні зв'язки між усіма елементами живої і неживої природи; встановлюють, що розподіл рослин і їх поєднання визначаються умовами середовища (рельєф, характер ґрунту); виявляють взаємовідношення між компонентами рослинних угруповань; одержують уявлення про зміни фітоценозів. У результаті літньої польової практики студент II курсу повинен опанувати такі навчально-предметні компетенції:

- вміти відрізнити основні типи рослинного покриву і ботанічно правильно охарактеризувати їх в описах, діаграмах, малюнках, фотографіях та інших документальних матеріалах;
- навчитися зв'язувати розподіл рослинних угруповань з розподілом екологічних і геологічних умов;
- вивчити основні види місцевої флори (200–250 видів), знати латинські назви рослин 100–120 видів;
- знати, як і якою мірою угруповання рослин впливають на навколишнє середовище, оцінити вплив антропогенного чинника на рослинні угруповання;
- отримати уявлення про необхідність конкретних природоохоронних заходів для кожного типу фітоценозів;
- орієнтуватися в основних і достатньо виражених напрямках динаміки рослинного покриву (зміна порід дерев, заболочення лук, лісів і ін.);
- набути навичок приблизного господарського оцінювання рослинного покриву на основі його ботанічного аналізу.

*Польова практика з фізіології рослин.* Фізіологія рослин – експериментальна наука, тому курс польової практики є важливим напрямом вивчення фізіології рослин, оскільки направлений на поглиблене пізнання теоретичних основ, вивчення життєвих процесів у рослин методом проведення різноманітних експериментів, здійснення широкого наукового підходу до високоінтегрованого цілісного рослинного організму з використанням принципів фізико-хімічного та біологічного моделювання. Важливим аспектом цієї роботи є практична спрямованість. Для того, щоб пізнати життя рослин, необхідно навчитись аналізувати найважливіші прояви їх життєдіяльності.

Відомо, що, використовуючи різні методи, потрібно враховувати особливості різних біологічних процесів у різних видів і сортів рослин залежно від тих ґрунтових та кліматичних умов середовища, де вони ростуть. Бажано поряд з експериментальним порівнянням

використовувати у якості доповнення історичний метод – вивчення розвитку функціональних пристосувань в онто- та філогенезі.

Виконання програми польової практики з курсу фізіології рослин починається з формування та обґрунтування теми. Згідно з обраною темою добирається науково-методична література та складається картотека. Вивчаються методики закладки польових та вегетаційних дослідів. Відповідно до теми, умов проведення польової практики розробляються схеми дослідів. Обирається об'єкт – культура, з якою буде виконуватись робота.

Після вивчення методичного матеріалу та умов проведення практики студент приступає до закладки польових та вегетаційних дослідів. Особливу увагу необхідно звернути на фенологічні спостереження та догляд за рослинами згідно із запланованими параметрами.

Одержані результати досліджень заносяться до таблиць, графіків, діаграм, схем та ін. Після закінчення вказаної роботи проводиться обробка експериментального матеріалу. Результати експерименту обговорюються і формулюються висновки. Після завершення роботи студенти пишуть звіт. Кращі роботи представляються на науково-практичну конференцію у вигляді реферату.

Розглядаючи кожну тему, доцільно зробити зважений аналіз для того, щоб залежно від матеріального забезпечення, наукових інтересів, місцевих особливостей, а також напрямів діяльності виконати цю роботу найбільш ефективно, забезпечити високий рівень проведення експерименту. Вибір тем визначає напрями науково-дослідницької роботи студентів у майбутньому.

*Польова практика із сільського господарства.* Основи сільського господарства – теоретично-прикладна наука, де польову практику можна розглядати як окремий навчальний предмет, що вимагає від студента вивчення структури організаційних форм і методів навчального процесу, формування завдань, визначення послідовності їх виконання та організації праці, обумовлює необхідність поєднання теоретичних знань з практикою.

Практика передбачає перевірку знань, умінь і навичок, які здобуті студентом під час вивчення курсів ґрунтознавства, землеробства, агрохімії, рослинництва, ботаніки та інших предметів. Передбачається аналіз екологічного та природоохоронного аспектів курсу.

Формування елементарних навичок методичного проведення експерименту в польових умовах та у вегетаційному будиночку є одним з основних критеріїв підготовки студента до виконання науково-практичної роботи. Студенти повинні опанувати низку навчально-предметних компетенцій:

- вміти користуватися знаряддями та інструментами ручної праці з метою вирощування рослин на ділянці;
- вносити добрива під рослини відкритого ґрунту;
- проводити обробіток ґрунту (перекопування, розпушення, розбивку ділянок);
- навчитися готувати насіння до посіву у відкритому та закритому ґрунті;
- визначати за зовнішнім виглядом типи ґрунтів, види рослин;
- розпізнавати сходи культурних рослин та бур'янів;
- доглядати за рослинами (поливати, підживлювати, проріджувати, боротися зі шкідниками рослин).

Програмою практики передбачається проведення сезонних екскурсій, які мають ознайомлювальний характер. Передбачається ознайомлення з ґрунтами, ґрунтово-кліматичними умовами, типовими для своєї місцевості, рослинним світом тощо. Основне призначення екскурсій – виховання студентів, формування в них уявлень про зв'язок людини та природи, які можна широко використовувати для формування елементарних наукових понять та світогляду. На основі цих уявлень формується та здійснюється цілісне екологічне виховання.

**Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок із напрямку.** Компетентнісний підхід до проведення польових практик з біології рослин наближає реалізацію вирішення завдань вищої школи, пов'язаних з формуванням творчої особистості,

спеціаліста, учителя, науковця, що відповідає європейській системі кваліфікацій та є конкурентноспроможним на всеєвропейському ринку праці. У подальшому вбачаємо необхідність оптимізації тематики і завдань для польових занять з акцентуванням на виконанні індивідуальних навчально-дослідних завдань з використанням ІТ технологій обробки статистичних даних, створення презентацій на основі власних спостережень у природі або на навчально-дослідній ділянці, фільмування певних етапів проведення досліджень, екскурсій. Виконання вищезазначених завдань, на нашу думку, сприятиме досягненню третього (функціонального) рівня формування навчально-предметних компетенцій з біології рослин у майбутніх учителів біології.

#### **Список використаних джерел та література**

1. Андрущенко В. П. Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу // В. П. Андрущенко : Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 5–9.
2. Шапран Ю. П. Формування професійної компетентності майбутніх учителів біології у процесі проведення польової практики / Ю. П. Шапран // Гуманітарний вісник. – 2012. – № 26. – С. 359–363.
2. Гордашевська Г. І. Компетентнісний підхід до проведення польових практик з географії / Г. І. Гордашевська : збірник наукових праць УДПУ. – 2010. – № 1. [Електронний ресурс] Режим доступу: [http://library.udpu.org.ua/library\\_files/zbirnuk\\_nayk\\_praz/2010/2010\\_1\\_9.pdf](http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2010/2010_1_9.pdf)
3. Титаренко Л. М. Роль польової практики у формуванні екологічної компетентності студентів / Л. М. Титаренко // Наукові записки. Серія: Педагогіка. – 2010. – № 1. – С. 212–217.
5. Бедь В. В. Компетентнісний підхід в системі вищої освіти як пріоритет її модернізації у вузі / В. В. Бедь, М. Г. Артемова // Науковий вісник УБА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.teologia.org.ua/2010100564/stsatti/doctori-uuba>.
6. Равен Д. Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация / Д. Равен. – М. : Когито Центр, 2002. – 396 с.
7. Горшкова Л. М. Формування дослідницької компетентності з ботаніки та фізіології рослин у майбутніх учителів біології / Л. М. Горшкова, Л. В. Коваль. – Глухів : РВВ ГНПУ ім. О. Довженка. – 2014. – 175 с.
8. Виготський Л. С. Педагогічна психологія / Л. С. Виготський. – М. : Видавництва: АСТ, Астрель, Люкс, 2005. – 672 с.

**Лидия Михайловна Горшкова,**

кандидат биологических наук,  
доктор сельскохозяйственных наук,  
профессор кафедры биологии и основ сельского  
хозяйства Глуховского национального педагогического  
университета имени Александра Довженко,  
e-mail: kafbiol@i.ua

**Лариса Владимировна Коваль,**

ассистент кафедры биологии и основ сельского хозяйства  
Глуховского национального педагогического  
университета имени Александра Довженко,  
e-mail: flos\_kl@ukr.net

#### **ПОЛЕВАЯ ПРАКТИКА ПО БИОЛОГИИ РАСТЕНИЙ В АСПЕКТЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО ПОДХОДА**

*В статье представлен краткий ретроспективный обзор становления компетентностного подхода к обучению, указаны составляющие профессиональной компетентности и определено место полевых практик по биологии растений в личностно-профессиональном профиле будущего учителя биологии. На основе анализа учебно-предметных компетенций, формируемых во время занятий по полевым практикам по*

*ботанике, физиологии растений, основам сельского хозяйства, обоснована необходимость оптимизации процесса их проведения с учетом компетентного подхода и биопсихологических особенностей студенческого возраста.*

*Ключевые слова: компетентность, учебно-предметные компетенции, учебно-полевая практика, ботаника, физиология растений.*

**Lidiya Horshkova,**  
Biological sciences candidate,  
Agricultural sciences doctor  
Professor of Biology and agriculture grounds chair  
of Oleksandr DovzhenkoHlukhiv national pedagogical university,  
e-mail: kafbiol@i.ua

**Larysa Koval',**  
Assistant of Biology and agriculture grounds chair  
of Oleksandr DovzhenkoHlukhiv national pedagogical university,  
e-mail: flos\_kl@ukr.net

## **FIELD PRACTICE IN PLANTS BIOLOGY IN THE COMPETENCE APPROACH ASPECT**

**Introduction.** *Ukraine's joining to the Bologna process makes it necessary to review the curricula, introducing new methods of teaching into education, creating conditions for forming competences aligned with the European Qualification System (EQS). Field practices in plants biology make up the summarizing course aimed at integrating the acquired theoretical knowledge into the practical activity of the intending Biology teachers, combination of the world outlook positions, emotionally coloured skills. So, reviewing and rethinking the existing programmes of the field practices in plants biology and diagnostic means on the acquired knowledge control is the actual task.*

**The purpose of the article** is revealing the peculiarities of conducting field practice in plants biology taking into account the positions of the competence approach to the educational process at higher educational establishment.

**Methods.** *The work is grounded on the retrospective review of the development of the competence approach in education according to the Bologna process, on the analysis of the personal and professional profile, Biology teachers professional competence composition, on the analysis of curricula and content of field practices in the courses of botany, plants physiology, agriculture grounds.*

**Results.** *Biology teachers professional competence is characterized by its volume and includes a number of constituent competences: academic competence, social competence, cultural competence, information, economic, communicative, general didactic, biological and ecological competences.*

*In the general profile of Biology teachers field practices are as a rule analyzed as the constituent of the subject and biology competence. Thus, during classes on field practice a student should master certain education and subject competences. Forming competences is realized through conducting three levels of learning: reproducing, reflexive, and functional. The latter level (functional) meaning absolute orienting in the cognitive field of the learnt phenomenon or process, vision of several ways of solving the set problem and ability to choose the most effective ways, is the most important position of the competence approach.*

**Originality.** *Grounding on the conducted analysis of the field practices in plants biology curriculum content, their importance for forming all the three levels of the education and subject competences is defined and the necessity of optimizing field practices by way of introducing individual research tasks and applying IT technologies.*

**Conclusion.** *Competence approach to conducting the field practices in plants biology makes it easier to fulfill the tasks of higher education connected with forming the creative personality, a real professional, teacher, researcher corresponding to the European system of qualifications and is competitive at the European labour market.*

**Key words:** *competence, education and subject competences, education field practice, botany, plants physiology.*

### References

1. Andrushchenko V.P. Modernizatsiia pedahohichnoi osvity Ukrainy v konteksti Bolonskoho protsesu / V.P.Andrushchenko // Vyscha osvita Ukrainy. – 2004. – №1. – S. 5-9.
2. Shapran Yu. P. Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv biolohii u protsesi provedennia poliovoi praktyky // Yu.P.Shapran: Humanitarnyi visnyk. – 2012. – №26 s. 359-363.
2. Hordashevska H.I. Kompetentnisnyi pidkhid do provedennia poliovykh praktyk z heohrafii // H.I.Hordashevska: Zbirnyk naukovykh prats UDPU. – 2010. – №1. [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu: [http://library.udpu.org.ua/library\\_files/zbirnuk\\_nayk\\_praz/2010/2010\\_1\\_9.pdf](http://library.udpu.org.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2010/2010_1_9.pdf)
3. Tytarenko L.M. Rol poliovoi praktyky u formuvanni ekolohichnoi kompetentnosti studentiv // L.M.Tytarenko. – Naukovi zapysky. Serii: Pedahohika. – 2010. – № 1. – S.212-217.
5. Bed V.V. Kompetentnisnyi pidkhid v systemi vyshchoi osvity yak priorytet yii modernizatsii u vuzi / V.V.Bed, M.H.Artemova. – Naukovi visnyk UBA. [Elektronnyi resurs] / Rezhym dostupu: <http://www.teologia.org.ua/2010100564/statti/doctori-uuba>.
6. Raven D. Kompetentnost v sovremennom obshchestve. Vyivlenye, razvytye y realizatsiya / D.Raven. – M.: «Kohyto Tsentr», 2002. – 396 s.
7. Horshkova L.M. Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti z botaniky ta fiziolohii roslin u maibutnikh uchyteliv biolohii/ L.M.Horshkova, L.V.Koval. – Hlukhiv: RVV HNPU im. O.Dovzhenka. – 2014. – 175 s.
8. Vyhotskyi L.S. Pedahohichna psikholohiia / L.S. Vyhotskyi. – M.: Vydavnytstva: AST, Astrel, Liuks, 2005. – 672 s.

УДК 378.22:376.37

**Ганна Михайлівна Мицик,**

аспірант державного вищого навчального  
закладу «Запорізький національний університет»,  
e-mail: kolibri07s@mail.ru

### НЕДОЛІКИ В ОРГАНІЗАЦІЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ В СЕЛІ: НАПРЯМИ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМИ

*У статті здійснено історико-педагогічний аналіз проблем організації логопедичної роботи в селі, обґрунтовано її залежність від рівня готовності майбутніх логопедів до роботи в зазначених умовах.*

*Ключові слова: вади мовлення, логопедичні кадри, логопедична робота, професійна підготовка, сільська місцевість, спеціальна освіта.*

**Постановка проблеми.** В умовах централізованого управління держава визначала як основні механізми, так і цілі, що законодавчо обумовлювали діяльність системи в цілому і окремих її складових. На сьогодні ситуація принципово змінилась. При цьому основні зміни відбулися на рівні державотворення, що переходить на якісно нові механізми господарювання. Тобто відбулася докорінна перебудова соціального середовища, а це зумовило потребу відповідно реформувати всі його галузі [7, с. 8], зокрема і освіту. Певної модернізації в її межах потребує і спеціальна освіта, змістом якої є підготовка висококваліфікованого, конкурентоспроможного викладача системи навчально-виховних (корекційних) закладів для дітей з особливими потребами.

Особливості психічного і фізичного розвитку таких дітей обумовлюють специфіку організації, змісту, методів їх навчання і виховання, а отже, і певні вимоги до тих, хто має здійснювати таку роботу.

На необхідності врахування потреб індивідуальної корекційно-компенсаційної